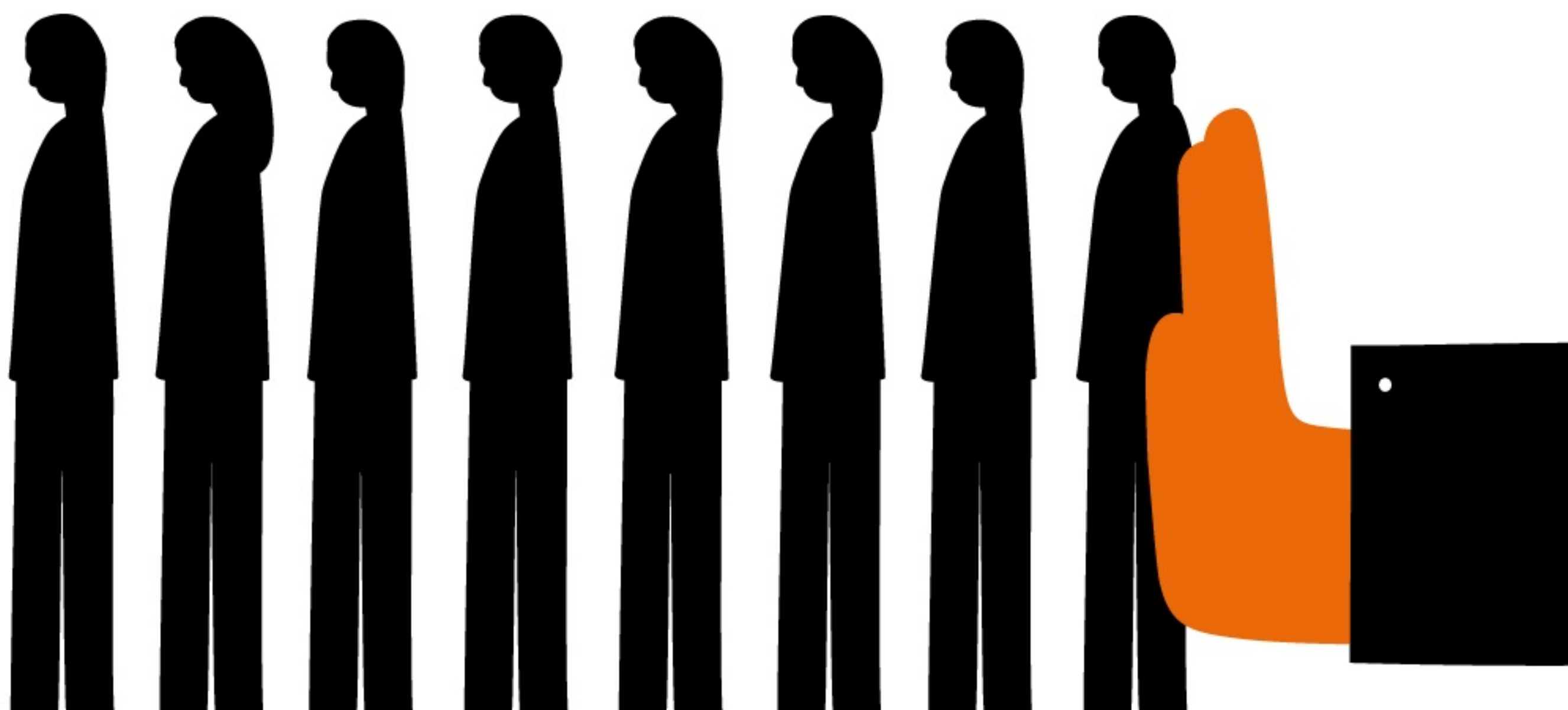

CRTA:

Preliminarni nalazi Crte o
ORGANIZOVANOJ
MIGRACIJI BIRAČA

uoči izbora u Srbiji
17. decembra 2023.

Beograd, 22. decembar 2023.

Preliminarni nalazi Crte o organizovanoj migraciji birača uoči izbora u Srbiji 17. decembra 2023.

Beograd, 22. decembar, 2023

1. Izborni kontekst	2
Strateško raspisivanje izbora	2
Netransparentnost biračkog spiska	2
Fiktivna prebivališta	3
Organizovane migracije birača - koncept i praksa	5
2. Činjenice prikupljene u periodu pre izbora	6
Pozivi građana	6
Slučaj 1: Stranački organizovane migracije	6
Slučaj 2: Uključenost lokalne administracije	9
Slučaj 3: Centralizovana manipulacija	9
3. Činjenice prikupljene posmatranjem izbornog dana	10
Organizovane migracije birača	10
Birači iz Bosne i Hercegovine	11
Mehanizmi kontrole birača	12
4. Kvantitativna analiza biračkog spiska	12
Obim promena u biračkom spisku	13
Potencijalni obrasci migracija birača:	13
Povezanost migracija birača i izbornih rezultata	15
5. Eksterna validacija	16
Međuopštinska migracija birača	16
Bosanski zvaničnici koji glasaju u Srbiji	17
Objašnjenja domaćih zvaničnika	17
Reakcije međunarodnih posmatrača	18
6. Zaključak i preporuke	18
Preporuke	19

Organizovane migracije birača su vrsta izbornog inženjeringa koja podrazumeva koordinisano ponašanje birača koji privremeno menjaju prebivalište kako bi uticali na rezultate glasanja u drugom gradu ili opštini. U Srbiji, na izborima 2023. godine, ova praksa je u znatnoj meri sprovedena sa ciljem da utiče na ishode lokalnih izbora koji su raspisani samo u nekim gradovima i opštinama.

Organizovane migracije birača nisu ni legalne ni legitimne. Prijavljivanje fiktivnih prebivališta radi korišćenja prava glasa u jedinicama lokalne samouprave u kojima birači ne žive u suprotnosti je sa zakonom koji reguliše prebivalište građana u Srbiji. Takođe, one podrivaju izbornu jednakost i bitno narušavaju garantovano pravo građana da biraju lokalnu samoupravu.

Posmatračka misija Crte aktivno je sakupljala dokaze i sprovodila analize o organizovanim migracijama birača pre, tokom i nakon izbornog dana. Kvalitativni uvidi prikupljeni su od građana pre izbora, od posmatrača Crte na biračkim mestima i oko njih tokom dana izbora i sakupljanjem izjava političkih aktera koji su potvrdili ili čak opravdali praksu. Dodatna analiza je izvedena korišćenjem kvantitativnih, javno dostupnih podataka iz biračkog spiska i rezultata izbora na nivou biračkih mesta.

Kada se manipulacije biračkim spiskom vrše u velikim razmerama, nemoguće ih je sakriti. Informacije o intervencijama u biračkom spisku prikupljane su od građana pre dana izbora. Nekoliko svedočenja građana ukazivalo je na moguće nelegalne i nelegitimne radnje unutar organizacije vladajuće stranke, lokalne opštinske administracije, pa čak i na centralnom nivou, u najvišim organima izvršne vlasti.

Ključne činjenice prikupljene su tokom izbornog dana od posmatrača Crte. Fotografiska i video evidencija svedoči o masovno organizovanim migracijama birača iz drugih regiona u Srbiji i iz inostranstva. Posmatrači Crte su zabeležili nekoliko logističkih centara odakle su birači upućivani na biračka mesta širom Beograda. Identifikovani su slučajevi organizovanog prevoza birača, nadziranog glasanja i nepravilnosti koje ukazuju na potencijalne manipulacije identitetom birača na 14 odsto svih biračkih mesta u Beogradu.

Dodatna analiza izvršena je nakon izbornog dana korišćenjem i ukrštanjem kvantitativnih, javno dostupnih podataka iz biračkog spiska i rezultata glasanja. Ustanovljen je značajan obim promena u biračkom spisku na godišnjem nivou, što zahteva dalju analizu. Identifikovana su biračka mesta u Beogradu koja su bila potencijalna odredišta organizovanih migracija birača, a na kojima je zabeležen veći broj glasova za aktuelnu vlast.

Politički akteri su pružili eksternu validaciju nalaza analize. Više visokopozicioniranih političara ili državnih zvaničnika iz Srbije i Bosne i Hercegovine izričito je potvrdilo sprovođenje takve prakse, pokušavajući da je opravdaju kao legalnu i legitimnu.

Posmatračka misija Crte čvrsto veruje da organizovana migracija birača predstavlja ozbiljan izazov za kvalitet izbora u Srbiji kao pojava koju je teško suzbiti. U preliminarnoj izjavi o izbornom danu Crta je ocenila da rezultati izbora u Beogradu ne odražavaju slobodno izraženu volju birača koji žive u glavnom gradu. Ako se takva praksa nastavi, s redovnim lokalnim izborima zakazanim za manje od šest meseci, malo je vremena da se reše problemi. Imajući to u vidu, završavamo ovaj preliminarni dokument preporukama za mere koje bi mogle da spreče taj vid izbornih manipulacija.

1. Izborni kontekst

Organizovane migracije birača podrazumevaju koordinisano ponašanje birača koji privremeno menjaju svoje prebivalište kako bi uticali na rezultate glasanja u jedinici lokalne samouprave u kojoj ne žive. Pošto srpski izborni sistem ima jednu izbornu jedinicu, taj fenomen je do sada bio marginalan u Srbiji. Međutim, zbog specifičnih okolnosti ciljanog raspisivanja vanrednih lokalnih izbora samo u trećini gradova i opština, stvorena je prilika za korišćenje te vrste izbornog inženjeringa u velikim razmerama. Organizovane migracije birača nisu ni legalne ni legitimne. Ipak, postale su sve učestalije u susednim zemljama. Njihova primena je moguća zbog netransparentnih biračkih spiskova i nekažnjavanja zloupotreba zakona koji regulišu pitanja prebivališta.

Strateško raspisivanje izbora

Razlozi za odluku o raspisivanju izbora samo u određenim delovima Srbije ostali su nejasni. Upravo je raspisivanje izbora u odabranim lokalnim samoupravama stvorilo uslove za organizovane migracije birača.

Nakon manje od dve godine, vanredni izbori za sva tri nivoa vlasti - parlamentarni, pokrajinski i lokalni - zakazani su za 17. decembar, čime je nastavljena decenijama duga praksa konsolidacije izbora u jedan dan. Vanredni izbori održani za poslanike Narodne skupštine Republike Srbije, odbornike Skupštine grada Beograda i 65 lokalnih uprava gradova i opština. Izbori za Skupštinu Autonomne pokrajine Vojvodine, održani istog dana, raspisani su 16. novembra 2023. godine.

Zakazani parlamentarni izbori drugi su vanredni izbori u godinu i po dana i treći održani u poslednje četiri godine. Iako su vanredni izbori deo političkog života Srbije od uvođenja višestranačkog sistema, u poslednjoj deceniji nisu bili raspisivani zbog nestabilnosti vladajućih koalicija, već zbog političkih kalkulacija.

Na lokalnom nivou, vanredni izbori su raspisani samo za trećinu opština, dok će ostale da sačekaju redovne lokalne izbore za šest meseci. Odluka o selektovanju opština i gradova u kojima će biti izbora bez presedana je u prethodnoj izbornoj praksi, a bez razumnog objašnjenja izazvala je sumnje u moguće zloupotrebe zarad sticanja nepravednih prednosti.

Najveći gradovi u kojima su održani vanredni lokalni izbori 2023. godine uključuju: Beograd, Vranje, Novi Pazar, Kragujevac, Leskovac i Šabac. Iako su raspisani za Skupštinu grada Beograda, izbori nisu bili raspisani ni za jednu od 17 gradskih i prigradskih beogradskih opština. Među većim gradovima bez lokalnih izbora u 2023. godini su: Novi Sad, Niš, Čačak, Valjevo, Jagodina i Užice. Izbori takođe nisu održani ni u jednoj od 45 opština i gradova u Vojvodini. Većina lokalnih samouprava s ranim lokalnim izborima nalazi se u regionima Južne Srbije, Šumadije i Mačve.

Netransparentnost biračkog spiska

Birački spisak Srbije je pasivan, što znači da građani nemaju obavezu da se registruju za glasanje. Održava ga Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, na osnovu podataka o registrovanom stalnom prebivalištu koje dobija od Ministarstva unutrašnjih poslova. Centralizovan je od 2011. godine, a pre toga je bio u nadležnosti lokalnih vlasti.

Tačnost biračkog spiska jedno je od najdugovečnijih kontroverznih pitanja izbornog procesa u Srbiji. Glavni izvor kontroverzi je značajan nesklad broja stanovnika Srbije u biračkom uzrastu i broja birača u spisku. Ovo je i poznat problem regiona, odnosno zemalja sa sličnim tipovima biračkih spiskova i obimnim migracijama - slični problemi proizlaze iz toga što građani napuštaju zemlju, ali zadržavaju prebivalište i pravo glasa u matičnoj zemlji.

Posledice su jasne. Više istraživanja u poslednjih nekoliko godina ([2019](#), [2022](#)) pokazuje da više od polovine građana Srbije veruje da birački spisak ne sadrži tačne podatke, dok polovina njih veruje da su podacima manipuliše u izborne svrhe. U poslednjem slučaju, u februaru 2022. godine, samo nekoliko meseci pre prethodnih izbora, problem je isplivao u vezi sa „fantomskim“ biračima u napuštenoj kući u centru Beograda.

Da bi se rešio problem, OEBS dugi niz godina, od 2012. do 2022. godine, kao prioritarnu preporuku za srpske vlasti daje sprovođenje sveobuhvatne nezavisne revizije spiska, uz učešće relevantnih aktera. Te preporuke ostaju nesprovedene. U 2020. godini, OEBS/ODIHR je takođe preporučio da birački spiskovi budu dostupni u javnom prostoru i da vlasti periodično objavljuju podatke o registraciji birača po opštinama. Te preporuke su delimično usvojene - Ministarstvo sada objavljuje kvartalne objedinjene brojeve registrovanih birača po opštinama i izvode iz biračkog spiska u obliku liste imena birača po biračkom mestu.

Ipak, nijedna od tih promena nije dala željeni efekat jer građani i dalje nemaju dovoljan uvid u birački spisak. Bez jedinstvenih identifikatora, kao što su srednja imena ili adrese, nije moguće identifikovati potencijalne birače koji ne bi trebalo da budu u biračkom spisku. Da stvar bude gora, od 2022. godine obaveštenja o biračkim mestima koja se šalju na kućne adrese više ne sadrže brojeve stanova, već koriste unutrašnji poštanski sistem identifikacije poštanskih sandučića, što je dodatno pojačalo sumnju u postojanje fiktivnih birača zbog pojavljivanja nepoznatih imena.

Fiktivna prebivališta

Organizovane migracije birača su fenomen koji je povezan s fiktivnim prebivalištima. One nisu ni legalne ni legitimne i u suprotnosti su s osnovnim principima izbornog prava.

Svaki građanin Republike Srbije ima pravo da se naseli u bilo kojem delu njene teritorije i da tamo prijavi prebivalište. Ustav Republike Srbije u članu 39 propisuje da svako ima pravo da se slobodno kreće i nastani u Republici Srbiji. Istovremeno, Zakon o prebivalištu i boravištu građana (ZPBG) u članu 2 određuje da pravo na prebivalište u Republici Srbiji pripada svim građanima Republike Srbije koji stalno žive na njenoj teritoriji.

Međutim, ZPBG u članu 3 definiše prebivalište kao mesto u kom se građanin nastanio s namerom da u njemu trajno živi ili kao mesto u kom se nalazi centar njegovih životnih, ekonomskih, socijalnih, profesionalnih i drugih veza koje dokazuju njegovu stalnu vezu s tim mestom. Shodno tome, građani koji prijavljuju prebivalište u Beogradu ili bilo kom drugom gradu ili opštini imaju pravo to da urade samo ako nameravaju da tamo stalno žive. U suprotnom, takve prijave ne bi bile legalne i bile bi stvar izigravanja zakona. Stoga, Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) ima ovlašćenje da prihvati prijavu prebivališta samo ako može da utvrdi da građanin ima nameru da se trajno nastani na adresi koju prijavljuje kao prebivalište (član 13 ZPBG). Član 3 Pravilnika precizira da službenik MUP-a proverava podatke iz prijave prebivališta i izdaje rešenje o prijavljivanju prebivališta ako utvrdi da građanin namerava da živi trajno na adresi koju prijavljuje kao prebivalište. Ti podaci se zatim unose u elektronski vođene evidencije

o prebivalištu. **Prijava fiktivnog prebivališta je ilegalna i krši prava ostalih građana koji borave u datom gradu, posebno pravo na lokalnu samoupravu.**

Jedno od savremenih obeležja izbornog prava jeste i jednakost izbora. Jednakost izbornog prava podrazumeva da jedan birač ima jedan glas, ali takođe zahteva obezbeđivanje jednakosti predstavljanja prilikom formiranja izbornih jedinica. To je garantovano Ustavom u članu 52, Zakonom o izboru narodnih poslanika (ZINP) u članu 5 i Zakonom o lokalnim izborima (ZLI) u članu 5. Jedan od najpoznatijih slučajeva kršenja jednakosti izbornih prava je tzv. *gerrymandering*, koji je postao sinonim za izbornu manipulaciju. On prvenstveno podrazumeva namerno prekrajanje granica između izbornih jedinica s ciljem narušavanja jednakosti izbornog prava. Međutim, *gerrymandering* takođe podrazumeva grupisanje tzv. sigurnih birača u veći broj malih izbornih jedinica kako bi se ostvarila prednost za vladajuću stranku ili koaliciju nad ostalim učesnicima izbora. Ova činjenica postaje značajna ako uzmemo u obzir da su 17. decembra održani lokalni izbori, ali samo u nekim jedinicama lokalne samouprave, samo u 66 od 174.¹ Migracije birača u ovom slučaju daju nepravednu prednost nekim učesnicima u izbornoj trci u glavnom gradu. Stoga, iako Srbija nije podeljena na izborne jedinice, činjenica da lokalni izbori nisu održani u svim jedinicama lokalne samouprave stvorila je mogućnost grupisanja sigurnih birača vladajuće koalicije u gradu Beogradu (jedna izborna jedinica), time stvarajući novi oblik izborne manipulacije.

Prebivalište na teritoriji jedinice lokalne samouprave propisano je kao poseban i dodatan uslov za uživanje izbornog prava na lokalnim izborima. Član 176 Ustava navodi da građani imaju pravo na lokalnu samoupravu, koje ostvaruju neposredno ili preko svojih slobodno izabranih predstavnika. Zakon o lokalnoj samoupravi propisuje u članu 2 da je lokalna samouprava pravo građana da neposredno i preko slobodno izabranih predstavnika upravljaju javnim poslovima od neposrednog, zajedničkog i opšteg interesa za lokalno stanovništvo. Zakon o lokalnim izborima u članu 3 propisuje da izborno pravo na lokalnim izborima ima punoletni građanin Republike Srbije koji nije pod produženim roditeljskim staranjem, tj. koji nije potpuno lišen poslovne sposobnosti i koji ima prebivalište na teritoriji jedinice lokalne samouprave u kojoj ostvaruje izborno pravo. Tako, birači koji menjaju prebivalište i prijavljuju ga na teritoriji nove jedinice lokalne samouprave, takođe stiču izborno pravo i pravo na lokalnu samoupravu koje mogu da ostvare u toj jedinici lokalne samouprave. Ako su optužbe tačne i ovi građani samo fiktivno prijavljuju prebivalište (formalno imaju prebivalište) u Beogradu bez ispunjenja uslova iz člana 3 Zakona o prebivalištu i boravištu građana (ZPBG), to postavlja pitanje legitimiteta njihovog učešća na izborima na kojima su imali priliku da oblikuju sudbinu građana koji imaju stvarno prebivalište (formalno i suštinski) u glavnom gradu. Na ovaj način oni ugrožavaju pravo na lokalnu samoupravu građana jedinice lokalne samouprave u koji su "migrirali" time što mogu neposredno ili preko slobodno izabranih predstavnika (na izborima) uticati na upravljanje poslovima koji su od neposrednog, zajedničkog i opšteg interesa za građane te jedinice lokalne samouprave.

Dakle, organizovane migracije birača ugrožavaju demokratiju i integritet izbornog procesa. Takva praksa nije ni legalna ni legitimna; podriva jednakost izbora u glavnom gradu i bitno narušava pravo svakog građanina na Ustavom i Zakonom garantovano pravo na lokalnu samoupravu.

¹Izbore u 65 lokalnih samouprava raspisala je predsednik Skupštine, dok je u Vranjskoj Banji, odnosno gradskoj opštini Vranje izbore raspisao predsednik Skupštine Grada Vranja.

Organizovane migracije birača su vrsta izbornog inženjeringa koja uključuje koordinirano ponašanje birača koji privremeno menjaju svoje prebivalište kako bi uticali na rezultate izbora u jedinici lokalne samouprave u kojoj ne žive.

U poslednjih nekoliko godina, tvrdnje o organizovanim migracijama birača, često nazivane biračkim turizmom, pojačale su se u nekoliko susednih zemalja: Mađarskoj, Severnoj Makedoniji i Crnoj Gori. U sve tri zemlje, te vrste izbornih manipulacija koristile su autoritarne vlasti kao sredstvo za osiguravanje sigurnih glasova i izbornih pobeda. Dok su do 2023. godine te prakse bile sporadične u Srbiji, na poslednjim izborima se organizovane migracije birača pojavljuju kao ozbiljan problem izbornog procesa.

Tvrdnje o organizovanim migracijama birača ili biračkom turizmu postaju sve češće u prethodnim izbornim ciklusima u Mađarskoj. „Fantomске“ birače, za koje se veruje da su dobili pravo glasa manipulacijom biračkih spiskova lažnim prijavama adresa, navodno su u velikoj meri dovođeni iz Ukrajine, Srbije i Rumunije da glasaju na izborima u Mađarskoj.² Godine 2018. niz anomalija povezanih s organizovanim dovođenjem birača na glasanje na mađarskim izborima dostigao je najveći obim.³ Bivši ukrajinski zvaničnici potvrdili su da su stotine ljudi prevožene iz ukrajinskih gradova koji se graniče s Mađarskom da glasaju za Orbanov Fides. Dodatne tvrdnje ukazuju i na to da je broj birača povećan za 5.000 u jednom graničnom okrugu. Uoči izbora 2022. godine mađarska vlada pod Fidesom je dekriminalizovala stvaranje lažnih adresa, što je široko shvaćeno kao legalizacija prekograničnih migracija birača.

Prethodni izborni ciklusi u Severnoj Makedoniji takođe su bili zasenjeni sumnjama u birački turizam, falsifikovanje ličnih dokumenata i organizovano dovođenje grupa da glasaju na izborima. Primećeno je da su neregularnosti bile povezane s „industrijom proizvodnje falsifikovanih ličnih dokumenata i pasoša“ i unosom nepostojećih ulica i brojeva zgrada u birački spisak.⁴ Neki prijavljeni slučajevi navode da su u Skoplju, Resenu i Kičevu desetine birača, uglavnom iz Albanije, bile registrovane na jednoj adresi. U čuvenom slučaju „Titanik“, kamere su uhvatile birače iz Albanije kako glasaju kao stanovnici Skoplja.⁵ Fokus na izbornom inženjeringu se intenzivirao nakon vanrednih parlamentarnih izbora 2011. godine.

Konačno, izbori u Crnoj Gori bili su opterećeni optužbama za migracije birača, posebno za lokalne izbore. Uoči parlamentarnih izbora 2020. godine u Crnoj Gori pojavili su se izveštaji o fantomskim biračima, sugerišući da bi 50.000 fantomskih birača bilo u mogućnosti da glasa na narednim izborima.⁶ Neki istaknuti primeri u ovom izbornom ciklusu uključuju slučajeve u kojima je broj birača premašio stvarnu populaciju i slučajeve u kojima je više od polovine imena na biračkom spisku navedeno bez važeće adrese. U 2022. godini, ponovili su se navodni slučajevi biračkog turizma u Crnoj Gori u vezi s lokalnim izborima.⁷ Jedan slučaj bio je opština Šavnik, u kojoj je došlo do povećanja biračkog tela za gotovo 20 procenata.

²Hungary 2022: Election Manipulation and the Regime's Attempts at Electoral Fraud

<https://democracyinstitute.ceu.edu/sites/default/files/article/attachment/2022-03/Hungary%202022%20Manipulated%20Elections.pdf>

³Fresh evidence of Hungary vote-rigging raises concerns of fraud in European elections

<https://www.opendemocracy.net/en/breaking-fresh-evidence-hungary-vote-rigging-raises-concerns-fraud-european-elections/>

⁴CAPTURED STATE: UNDERSTANDING THE MACEDONIAN CASE <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/15211.pdf>

⁵ Macedonian Ex-Ministers Suspected of Election Fraud.

<https://balkaninsight.com/2016/02/12/former-macedonian-ministers-suspected-for-election-fraud-02-12-2016/>

⁶ Army of 'Phantom Voters' Casts Doubt over Fairness of Montenegro Vote

<https://balkaninsight.com/2020/07/23/army-of-phantom-voters-casts-doubt-over-fairness-of-montenegro-vote/>

⁷ 'Izborni turizam' u borbi za glasove u 14 crnogorskih opština

<https://www.slobodnaevropa.org/a/lokalni-izbori-14op%C5%A1tina-in%C5%BEinjerin/32089929.html>

2. Činjenice prikupljene u periodu pre izbora

Više saznanja stečenih pre dana izbora pokazalo je da kada se manipulacije biračkim spiskom vrše u velikim razmerama, nemoguće ih je sakriti. Posmatračka misija Crte sakupila je više svedočenja građana i insajdera u nedeljama pre 17. decembra. Da bi se zaštitila bezbednost insajdera i privatnost građana, nisu otkrivena njihova imena ni specifični konteksti, ali su slučajevi detaljno dokumentovani.

Broj građana koji su zvali Crtu prijavljujući neobične probleme s biračkim spiskom bio je veći nego ikada. Čak i pre dana izbora stizale su informacije o migracijama birača u organizaciji stranke, opštinske administracije, kao i o manipulacijama sa centralnog nivoa.

Pozivi građana

Tokom izbora 2023. godine, rekordan broj građana kontaktirao je Crtu kako bi prijavili probleme vezane za birački spisak. Neka iskustava su bila posebno čudna.

Jednoj osobi iz Beograda dozvoljeno je da glasa samo na lokalnim izborima, a ne i na parlamentarnim, jer je u biračkom spisku za te izbore njena adresa bila registrovana u Crnoj Gori. Ta osoba je čitav život živela na istoj adresi u Beogradu i nikada nije ni posetila dotični crnogorski grad.

Mladiću iz Beograda koji je nedavno postao punoletan bilo je dozvoljeno da glasa na opštinskim izborima, ali je za parlamentarne izbore bio registrovan u jednom gradu u Vojvodini, iz nepoznatih razloga.

Takođe, mnogi građani su prijavljivali da su primili obaveštenja o izborima za svoje preminule članove porodice (pozivi nisu stizali za izbore održane prošle, niti ranijih godina).

Slučaj 1: Stranački organizovane migracije

Mnogobrojni slučajevi izazivaju sumnje da su lokalni izbori raspisani parcijalno da bi se omogućila organizacija manipulativne migracije birača zarad jačanja rezultata Srpske napredne stranke.

Nekoliko nedelja pre dana izbora, Crtu je kontaktirala osoba iz opštine koja se graniči s administrativnom teritorijom grada Beograda. Izbori nisu bili raspisani u toj opštini. Želela je da podeli šta se dešava s roditeljem koji živi u opštini koja je u susedstvu Beograda (**Fotografija 1**).

Roditelj ove osobe je pristalica Aleksandra Vučića. Lokalni odbor Srpske napredne stranke je pozvao roditelja s pitanjem da li je spreman da podrži predsednika Vučića, na šta je ova osoba pozitivno odgovorila. Tada su joj rekli dan i vreme kada da se pojavi u lokalnoj policijskoj stanici i donese ličnu kartu.

U policijskoj stanici bilo je oko 20 ljudi koji su došli da obave isti zadatak kao i ona. Prijavljena je na adresi prebivališta, koja se nalazi u susednom selu, koje administrativno pripada jednoj od beogradskih prigradskih opština i čiji stanovnici mogu da glasaju na predstojećim gradskim izborima u Beogradu. Lokalni aktivista Srpske napredne stranke dao je njoj (i ostalima iz grupe) po 2.000 dinara i rekao im da će dobiti još 2.000 nakon što glasaju za nekoliko nedelja.

Kada se vratila kući, bila je uznemirena i pitala je osobu koja je podelila iskustvo s Crtom - "Gde treba da idem da se lečim?" (Primarna medicinska nega u Srbiji je organizovana na opštinskom nivou.) Njeno ime je pronađeno javno dostupnom biračkom spisku (elektronska verzija) pet dana kasnije, s „novom adresom" na osnovu koje bi bila upisana za glasanje na izborima u Beogradu (**Fotografija 2**).

Na dan izbora, posmatrači Crte potvrdili su da je glasala na novom biračkom mestu, na koja je dovedena s drugima iz svog sela. Nekoliko dana nakon dana izbora, Crta je otkrila da više nije uopšte vidljiva u onlajn izvodu iz biračkog spiska. (**Fotografija 3**)

Fotografija 1. Uпит u бирачки списак пре промене адресе у београдску општину Гроцка

Реглед броја бирача Реглед бирача по бирачком месту

УПИТ У ЈЕДИНСТВЕНИ БИРАЧКИ СПИСАК

JMBG: [018]

Документ:
Лична карта Пасош

*унесите број личне карте/пасоша са свих девет цифара (Рег.бр./Бр. пасоша)

EFMJ

ПОНОВИТИ ТЕКСТ СА СЛИКЕ:
[VUIF]

Претражи

Бирачко место на председничким / парламентарним изборима:
[REDACTED], СМЕДЕРЕВО - ГРАД

Бирачко место на локалним / покрајинским изборима:
[REDACTED], СМЕДЕРЕВО - ГРАД

Упит у бирачки списак приказује податак о бирачком месту да ће бирач на председничким / парламентарним изборима гласати у земљи или иностранству, као и по месту боравишта за интерно расељена лица, односно боравања за интерно расељена лица.

Упит у бирачки списак приказује податак за гласање бирача само по месту боравишта за интерно расељена лица, односно боравања за интерно расељена лица.

Упит у бирачки списак приказује податак о бирачком месту да ће бирач на председничким / парламентарним изборима гласати у земљи или иностранству, као и по месту боравишта за интерно расељена лица, односно боравања за интерно расељена лица.

Упит у бирачки списак приказује податак за гласање бирача само по месту боравишта за интерно расељена лица, односно боравања за интерно расељена лица.

Fotografija 2. Uпит u бирачки списак након промене адресе у београдску општину Гроцка

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ДРЖАВНЕ УПРАВЕ И ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ

Реглед броја бирача Реглед бирача по бирачком месту

УПИТ У ЈЕДИНСТВЕНИ БИРАЧКИ СПИСАК

JMBG: [018]

Документ:
Лична карта Пасош

*унесите број личне карте/пасоша са свих девет цифара (Рег.бр./Бр. пасоша)

PSYS

ПОНОВИТИ ТЕКСТ СА СЛИКЕ:
[TFNK]

Претражи

Бирачко место на председничким / парламентарним изборима:
[REDACTED], БЕОГРАД-ГРОЦКА

Бирачко место на локалним / покрајинским изборима:
[REDACTED], БЕОГРАД-ГРОЦКА

НАПОМЕНА: Упит у бирачки списак приказује податак о бирачком месту да ће бирач на председничким / парламентарним изборима гласати у земљи или иностранству, као и по месту боравишта за интерно расељена лица, односно боравања за интерно расељена лица.

Упит у бирачки списак приказује податак за гласање бирача само по месту боравишта за интерно расељена лица, односно боравања за интерно расељена лица.

Упит у бирачки списак приказује податак о бирачком месту да ће бирач на председничким / парламентарним изборима гласати у земљи или иностранству, као и по месту боравишта за интерно расељена лица, односно боравања за интерно расељена лица.

Упит у бирачки списак приказује податак за гласање бирача само по месту боравишта за интерно расељена лица, односно боравања за интерно расељена лица.

Fotografija 3. Бирач је последично избрисан из бирачког списка након дана избора, упитом 21. децембра 2023.

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ДРЖАВНЕ УПРАВЕ И ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ

Реглед броја бирача Реглед бирача по бирачком месту

УПИТ У ЈЕДИНСТВЕНИ БИРАЧКИ СПИСАК

JMBG: [018]

Документ:
Лична карта Пасош

*унесите број личне карте/пасоша са свих девет цифара (Рег.бр./Бр. пасоша)

FVVA

ПОНОВИТИ ТЕКСТ СА СЛИКЕ:
[jvse]

Претражи

УНЕСЕНИ ПОДАЦИ НИСУ ВАЛИДНИ

НАПОМЕНА: Упит у бирачки списак приказује податак о бирачком месту да ће бирач на председничким / парламентарним изборима гласати у земљи или иностранству, као и по месту боравишта за интерно расељена лица, односно боравања за интерно расељена лица.

Slučaj 2: Uključenost lokalne administracije

Slučaj ilustruje jedan od mehanizama kroz koje službenici lokalne javne uprave postaju uključeni u ilegalne i koruptivne prakse.

Advokat iz grada blizu državne granice Srbije i Bosne i Hercegovine kontaktirao je Crtu u ranim danima izborne kampanje, želeći da podeli iskustvo svog klijenta.

Jednog dana, njegovom klijentu, koji je već dugi niz godina bio zaposlen kao službenik u Matičnoj službi, nadređeni su dali 67 ličnih karata osoba iz Bosne i Hercegovine (entitet Republika Srpska), sa zahtevom da promeni stalno prebivalište za sve njih. Odlučio je da fotografiše te lične karte; pošto je uhvaćen dok je to radio, skinut je sa zadatka, ali je uspeo da sačuva neke fotografije.

Nakon prvog sastanka s advokatom, dva pravnika iz Pravnog tima Crte su otišla u granični grad da se sastanu s njim i njegovim klijentom. Analizirajući dostupne dokumente i podatke, otkrili su da je 67 osoba iz sela i gradova u Bosni i Hercegovini (entitet Republika Srpska) duž državne granice sa Srbijom, 21. septembra, registrovano u biračkom spisku Srbije sa stalnim adresama u opštini Surčin, jednoj od prigradskih opština Beograda.

Dalje, naišli su na iznenađujući nalaz da su 23. novembra privremena prebivališta za sve te ljude registrovana u opštini u kojoj je zaposlen izvor informacija iz Matične službe (i u toj opštini su održani lokalni izbori).

Case 3: Centralizovana manipulacija

U ovom slučaju dvoje insajdera svedočilo je o centralizovanom nivou manipulacije biračkim registrom.

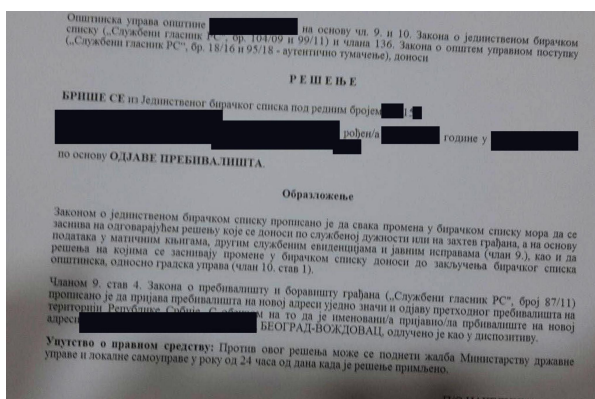
U pokušajima Crte da shvati zloupotrebe biračkog spiska, dvoje insajdera s kojima smo uspostavili kontakt bili su izuzetno korisni. Jedan od njih je član lokalne izborne komisije u jednoj od opština grada Beograda i član Srpske napredne stranke, a drugi je službenik zadužen za održavanje biračkog spiska u opštini u Srbiji u kojoj sada nisu održani lokalni izbori.

„Insajder A" je tvrdio da bi rado „izašao iz svega toga" i govorio je o tome kako njegova stranka ima neovlašćen (ilegalan) pristup podacima u biračkom spisku, što koristi da označi koga treba pasivizirati ili izbrisati kako bi kontrolisali „balans" prilikom dodavanja novih birača. Očigledno se prave „greške", pa se dešavaju situacije, kako su mnogi građani prijavili Crti, da birači ne mogu biti pronađeni u biračkom spisku na biračkim mestima gde su decenijama glasali.

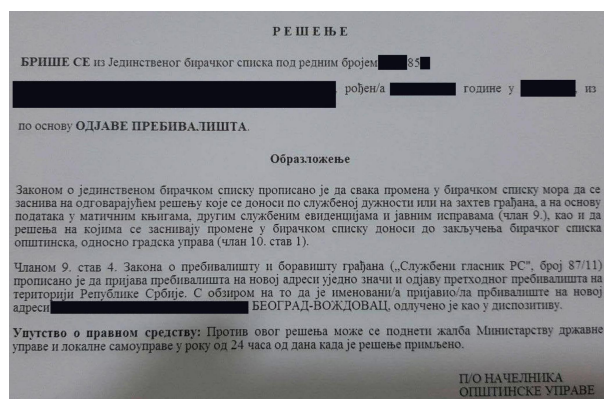
„Insajder B" je opisao situaciju u kojoj su službenici lokalne samouprave potpuno nesvesni i nemaju trag o promenama u biračkom spisku njihove opštine koje se vrše na „centralizovanom" nivou - odnosno u Ministarstvu državne uprave i lokalne samouprave. Govorio je o slučaju u kojem je, po nalogu policije, izbrisao nekoliko osoba iz spiska, ali je nakon nekog vremena saznao da je jedna od tih osoba, koju je lično poznao i znao da je umrla, "oživel" u biračkom spisku.

Primeri odluka u koje je Crta imala uvid, a koje dokazuju da su centralizovanom manipulacijom promenjena prebivališta ljudi u opštinama sa pravom glasa u Srbiji radi dodeljivanja novih u Beogradu, dati su na **fotografiji 4** i **fotografiji 5**.

Fotografija 4. Rešenje o promeni prebivališta iz opštine bez prava glasa u Srbiji radi upisivanja prebivališta u Beogradu; primer centralizovane manipulacije

Fotografija 5. Rešenje o promeni prebivališta iz opštine bez prava glasa u Srbiji radi upisivanja prebivališta u Beogradu; primer centralizovane manipulacije

3. Činjenice prikupljene posmatranjem izbornog dana

U Beogradu su posmatrači Crte prijavili 71 biračko mesto sa slučajevima organizovanog dovoženja birača, nadziranog glasanja ili neregularnosti koje ukazuju na potencijalne manipulacije identitetom birača. To je visok procenat od oko 14 odsto svih biračkih mesta u Beogradu: Ćukarica (10), Palilula (9), Novi Beograd (9), Vračar (7), Voždovac (7) i Zemun (7).⁸

Organizovani transport birača zabeležen na ovim biračkim mestima uključivao je birače iz drugih opština širom Srbije gde se lokalni izbori ne održavaju, kao što su Pančevo, Valjevo, Aranđelovac, Smederevo, Novi Sad, Vršac itd. Posmatrači su zabeležili i da su ljudi sa Kosova, iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske takođe bili deo migracija birača. Autobusi, kombiji i automobili su organizovano prevozili birače, a posmatrači Crte su zabeležili nekoliko logističkih centara odakle su ti birači upućivani na biračka mesta širom Beograda.

Ovi slučajevi retko su bili izolovani od elemenata koji ukazuju na različite oblike izborne korupcije i prevare - uključujući kupovinu glasova, karusel glasanje i punjenje biračkih kutija. Crta je zabeležila indicije da je identitet birača, a samim tim i birački spisak, potencijalno manipulisan na mnogim od ovih biračkih mesta - uključujući kršenje pravila za proveru identiteta birača, već potpisane izvode, ljude koji se nisu mogli naći u izvodima biračkog spiska za izbore u Beogradu i kršenje pravila za glasanje izvan biračkih mesta.

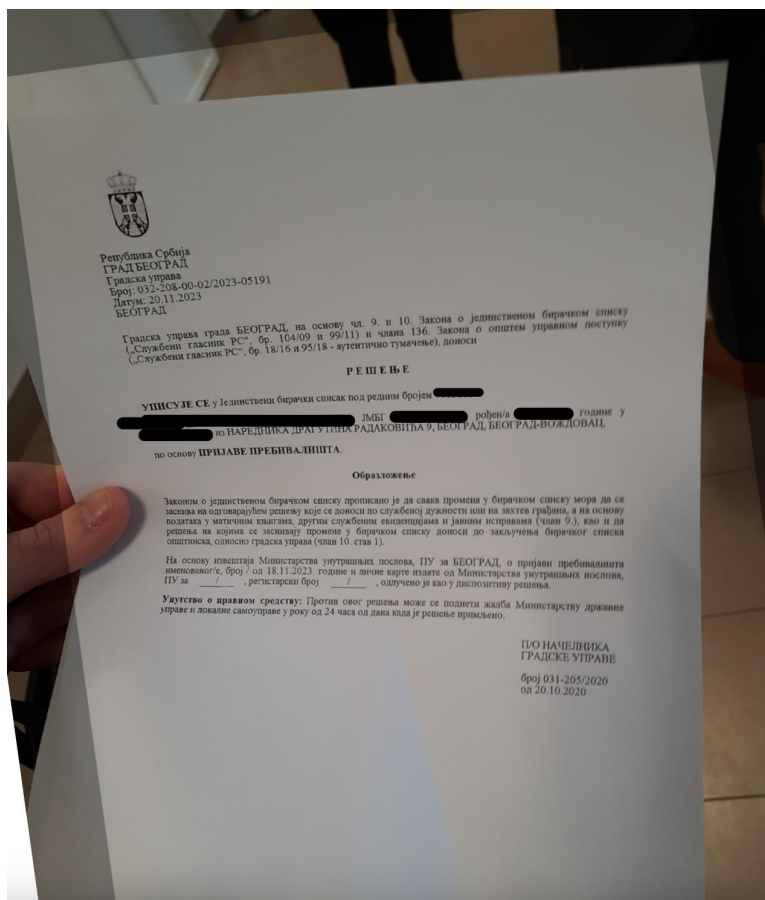
U mnogim zabeleženim situacijama, članovi biračkih odbora i treća lica unutar i van biračkog mesta bila su ključna u omogućavanju neregularnosti. Ljudi iz različitih gradova u Srbiji su

⁸Posmatračka misija Crte pratila je izborni dan na dva reprezentativna uzorka. Jedan je bio nacionalni reprezentativni uzorak, a drugi reprezentativni uzorak od 500 biračkih mesta u Beogradu.

dovođeni da glasaju na jednom biračkom mestu, donoseći odluku o promeni prebivališta, koju su prethodno dobili u blizini biračkog mesta na Voždovcu. Grupa građana romske nacionalnosti je pre glasanja dobila papire od osobe ispred biračkog mesta koji su ličili na pozive za glasanje i koji su prethodno sakupljeni od biračkog odbora u Zemunu. Osim što su dolazili u grupama različitih veličina i u različitim vozilima, ovi birači su takođe pokazivali slično ponašanje. U mnogim situacijama, imali su poteškoće da pronađu svoja biračka mesta, što ukazuje na nepoznavanje okoline.

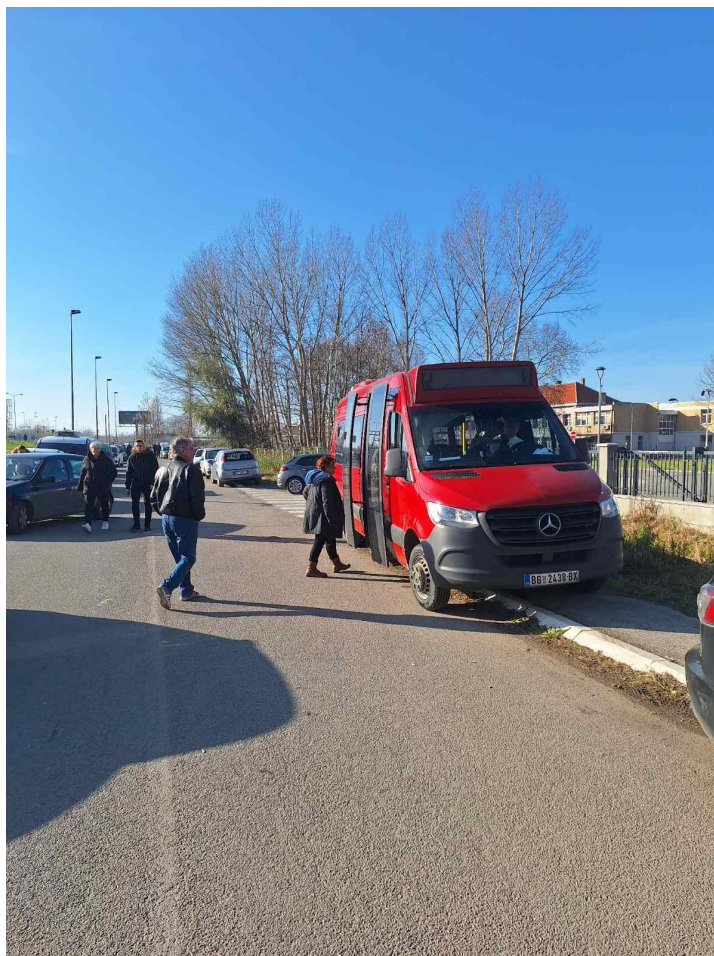
U opštini Voždovac posmatrač je video da se mnogo ljudi okupilo oko zgrade u kojoj se nalaze biračka mesta i da su se, nakon glasanja, vratili na isto mesto sa kojeg su krenuli kao grupa. Prateći ove grupe, posmatrač je identifikovao kafić u blizini biračkog mesta gde su se ovi pojedinci okupljali pre i posle glasanja. Posmatrač je takođe primetio da je svako od njih dobio papir s odlukom o upisu u birački spisak na osnovu prijave prebivališta (**Fotografija 6**). Prisustvo organizovanog glasanja i širenje odluke o upisu u birački spisak ukazuje na namerni napor da se utiče na ishod izbora dovođenjem pojedinaca koji inače ne bi bili u mogućnosti da glasaju na toj lokaciji.

Fotografija 6: Rešenje o upisu u birački spisak na osnovu prijave prebivališta

U drugom primeru, takođe je dokumentovan organizovani transport birača sa Kosova u naselje Krnjača opštine Palilula. Član mobilnog tima Crte video je nekoliko kombija i pojedinaca koji se vraćaju sa glasanja. Posmatračica je imala loše iskustvo tokom razgovora jer su je vređali, pokušali da joj uzmu telefon i pretili joj. Neprijatna situacija je zabeležena video snimkom.

Fotografija 7: Birači sa Kosova ulaze u kombi, Krnjača, Beograd

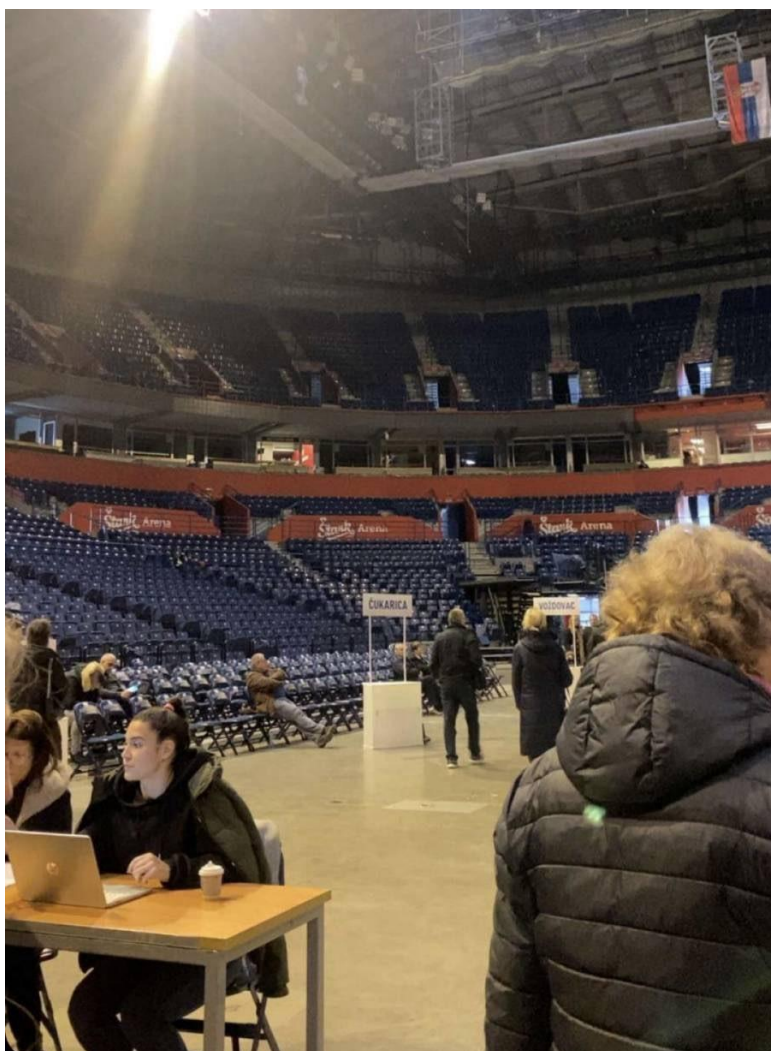
Birači iz Bosne i Hercegovine

Posmatrači Crte su identifikovali nekoliko lokacija gde su birači organizovano dovođeni iz Bosne i Hercegovine (entitet Republika Srpska). Najznačajnije su Štark Arena, Kvantaš pijaca, tržni centar Zmaj i razne lokacije u predgrađima. Iako ovi birači nisu bili jedini organizovani birači na izborima 17. decembra, mediji i javnost su bili fokusirani na njih.

Prostrani sportski objekat, Beogradska Arena, pretvoren je u glavno mesto okupljanja organizovanih birača, uglavnom iz Republike Srpske. Posmatrači su izveštavali o privatnom obezbeđenju ispred Arene, mnogim autobusima i vozilima iz Bosne i Hercegovine i grupama koje koordiniraju dovođenje birača do i od biračkih mesta. Šema je podrazumevala doček birača,

olakšavanje njihove registracije unutar Arene, dodeljivanje birača biračkim mestima, organizovanje besplatnog prevoza autobusima, kombi i taksi vozilima i privatnim automobilima. Proces unutar Arene je bio jednako dobro organizovan. Aktivisti stranke su sedeli sa listama birača na tribinama označenim imenima opština u Beogradu postavljenim u centralnom delu Arene. Prateći uputstva aktivista do štandova su dolazile otprilike šezdesetočlane grupe kako bi dobili raspored biračkih mesta na koja treba da idu.

Fotografija 8: Logistički centar za upućivanje birača unutar Beogradske arene

Nakon posete predstavnika Republičke izborne komisije (RIK) Areni kako bi proverili tvrdnje koje su se širile medijima tokom dana, birači iz Republike Srpske su preusmereni na drugu lokaciju, "Kvantaš" pijacu, u istoj opštini. Svedok koji je razgovarao s Crtom je pružio

fotografske dokaze nakon čega su posmatrači Crte potvrdili prisustvo mnogobrojnih autobusa i drugih vozila na Kvantaš lokaciji.

Fotografija 9: Nakon otkrivanja Arene, autobusi su premešteni na pijacu Kvantaš.

Posmatrači Crte su otkrili još jednu lokaciju, u blizini Tržnog centra Zmaj u Zemunu, gde su usmereni autobusi sa biračima iz Republike Srpske. Tu je primećeno oko 15 mini-autobusa iz Republike Srpske, a ovaj događaj je video-dokumentovan.

Posmatrači Crte su takođe pratili kretanje birača do odredišnih biračkih mesta. Između 11 i 14 časova, na graničnom prelazu Mali Zvornik primećeno je više od desetak vozila iz Bosne i Hercegovine. Posmatrač Crte je iz razgovora s biračima ispred biračkih mesta u Malom Zvorniku saznao da je značajan broj prisutnih bio iz Bosne i Hercegovine. Ljudi koji su stigli u tim vozilima takođe su izgledali dezorijentisano.

Mehanizmi kontrole birača

Organizovano glasanje ljudi iz susednih zemalja i drugih gradova Srbije povezano je s tvrdnjama i dokazima o kupovini glasova i drugim oblicima uticaja na birače. Korupcija i klijentelizam kulminirali su na dan izbora kada su prethodno spekulisani procesi postali manje suptilni i time vidljiviji.

Na dan izbora, mehanizam izborne korupcije uključivao je ljude koji su upravljali listama birača koji su stigli na biračka mesta, a koji su bili pozicionirani u vozilima ili prostorima oko biračkih mesta. "Nagrade" biračima su često davane u vozilima odmah nakon glasanja. Takođe je bila očigledna fizička prisutnost lokalnih koordinatora oko biračkih mesta. Crta je prikupila tvrdnje

posmatrača o ljudima u automobilima sa nekom vrstom lista, automobilima u koje birači ulaze nakon što su glasali.

CRTA je dalje primetila uobičajene obrasce ponašanja među ljudima sa listama oko biračkih mesta. Ljudi sa listama ne bi se vraćali na biračka mesta dok god su Crtini mobilni timovi bili u blizini biračkih mesta. Međutim, ovi stranački koordinatori bi ignorisali stacionirane posmatrače i vratili bi se na biračko mesto čim bi mobilni timovi otišli. To je uzrokovalo da Crtini mobilni timovi dolaze više puta na isto biračko mesto, svaki put s istim rezultatom.

Još jedan element kontrole je direktno nadziranje biračkih mesta, koje se odvijalo na različite načine. Međutim, najčešće, kako je navedeno u pozivnom centru SNS-a, birači su bili u obavezi da dostave dokaz lojalnosti fotografisanjem glasačkog listića (obično sa ličnom kartom pored papira). Naši posmatrači su uspeli da uhvate tu pojavu kada su birači zaboravili da isključe blic na svojim telefonima i jednom kada se to desilo tačno ispred posmatrača Crte.

4. Kvantitativna analiza biračkog spiska

Osim dokaza prikupljenih pre i na dan izbora, dodatna analiza je sprovedena nakon izbornog dana, koristeći kvantitativne podatke iz javno dostupnih podataka iz biračkog spiska i rezultate glasanja. Uprkos nedostupnosti podataka, moguće je izvršiti osnovnu analizu koja pokazuje 1) obim promena u biračkom spisku značajan je na godišnjem nivou i treba biti dalje ispitan, 2) moguće je identifikovati biračka mesta u Beogradu sa visokom verovatnoćom migracija birača izvan Beograda u Beograd i 3) identifikovana biračka mesta koja su možda bila odredišta organizovane migracije birača mogu se povezati s većim brojem glasova za vladajuću stranku.

Ova analiza se bazira na učestalosti imena u biračkom spisku za parlamentarne izbore 2022. i 2023. godine, koji uključuju više od 13 miliona ličnih imena.⁹ Korišćeni su javno dostupni podaci Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave. Podaci sadrže samo ime i prezime, broj biračkog mesta i opštinu, odnosno podaci ne sadrže podatke poput srednjeg imena, broja lične karte ili adresa putem kojih bi birači mogli da budu identifikovani. Potencijalni način analize dostupnih podataka iz biračkog spiska je kroz analizu 13 miliona ličnih imena birača u skupovima podataka za 2022. i 2023. godinu. Cilj je bio identifikovati 1) obim promena u biračkom spisku, 2) potencijalne obrasce promena u učestalosti ličnih imena u biračkim spiskovima Beograda i ostatka Srbije, ukazujući na migraciju birača, i 3) veze između procenjenih migracija birača i glasova za vladajuću stranku.

⁹ Podaci upotrebljeni u ovoj analizi: 1) Zaključeni birački spisak za Izbore za narodne poslanike 2023, preuzet 2. decembra 2023, sa ukupno 6.509.108 birača; 2) Konačni birački spisak za Izbore za narodne poslanike 2023 preuzet 14. decembra 2023, sa ukupno 6.513.190 birača; 3) Zaključeni birački spisak za Izbore za odbornike skupština gradova u Republici Srbiji 2023 (podaci za teritoriju Grada Beograda), preuzet 5. decembra 2023, sa ukupno 1,613,190 birača; 4) Konačni birački spisak za Izbore za odbornike skupština gradova u Republici Srbiji 2023, preuzet 14. decembra 2023, sa ukupno 1.613.334 birača; 5) Konačni birački spisak za Izbore za narodne poslanike 2022, preuzet 3. decembra 2023, sa ukupno 6.503.881 birača; 6) Konačni birački spisak za izbore za odbornike skupštine Grada Beograda 2022, preuzet 15. decembra 2023, sa ukupno 1.600.434 birača. Izvor: Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, stranica pregled birača po biračkim mestima <https://upit.birackispisak.gov.rs/>.

	2022	2023
Beograd	1.597.120	1.608.351
Ostatak Srbije	4.906.761	4.904.777
Total	6.503.881	6.513.128

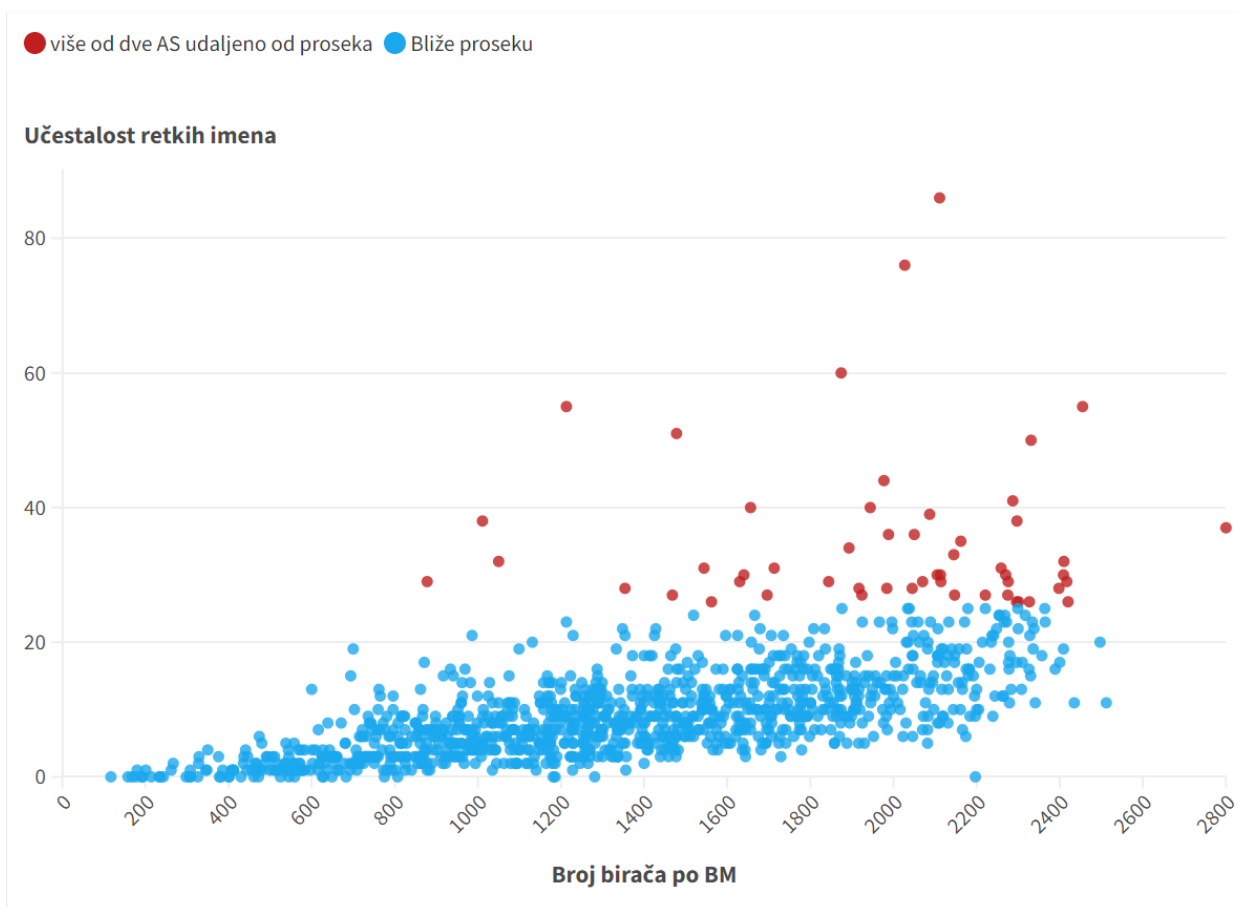
Obim promena u biračkom spisku

Broj promena u obrascima imena ukazuje na potencijalno širok opseg promena u biračkom spisku između dva izborna ciklusa, što zahteva dalje ispitivanje. Broj birača u Beogradu u izvodima iz onlajn biračkog spiska povećao se za 16.214 od 2022. godine. Međutim, analiza učestalosti ličnih imena u izvodima iz biračkog spiska pokazuje povećanje od 80.301 specifičnih ličnih imena u Beogradu i smanjenje od 69.070. Ovo treba shvatiti kao proizvod najmanje četiri različita faktora: 1) demografskih promena, 2) promene imena, 3) stvarne migracije birača i 4) organizovane migracije birača. Zbog širokog spektra faktora koji bi mogli uticati na ove promene i odsustva pouzdanih podataka, trenutno nema procene potencijalnog broja organizovanih migracija birača. Umesto toga, ova analiza će se vršiti na nivou opština, koristeći trenutno prikupljene podatke. Međutim, takav širok opseg promena u spisku u samo 20 meseci između dva izborna ciklusa zahteva ozbiljno razmatranje tvrdnji da promene u spisku uzrokovane organizovanim migracijama mogu biti u opsegu desetina hiljada.

Potencijalni obrasci migracije birača:

Da bi se rešio problem nedostatka jedinstvenih identifikatora, u analizi su korišćena retka lična imena. Korišćenje retkih imena kao markera povećava verovatnoću identifikacije birača koji su se preselili u Beograd. Analiza je sprovedena na setu podataka koji je obuhvatao lična imena u Beogradu koja nisu bila u biračkom spisku 2022. godine i pojavila su se samo jednom 2023. godine, i koja su se smanjila u ostatku Srbije za 1. Bilo je 11.858 takvih retkih ličnih imena u Beogradu koja ne predstavljaju obim migracije u Beograd, već pomažu u identifikaciji potencijalnih obrazaca. Od 1.180 biračkih mesta u Beogradu, tri su isključena zbog nepotpunih izbornih rezultata, a još 10 (sve u Zemunu) je isključeno jer su bila nova na izborima 2023. godine. To je ostavilo 1.167 biračkih mesta za analizu.

Bilo je moguće identifikovati biračka mesta u Beogradu sa iznenađujuće visokom učestalošću ovih markera, što ukazuje na potencijalno velike organizovane migracije birača. U statističkim terminima, 95% podataka obično spada u opseg definisan prosečnom vrednošću plus ili minus dva puta standardna devijacija (mera varijacije). Ovde je prosečan broj pojedinaca sa retkim imenima na svim biračkim mestima bio 10,1, sa malo prilagođenim prosekom (skraćeni prosek) od 9,5. Standardna devijacija bila je 8,2. Od 1.167 biračkih mesta, 53 su pokazala značajno odstupanje od ovog proseka (dve standardne devijacije od proseka), sa brojem retkih imena koji se kreće od 26 do 86 na svakom biračkom mestu, što je bilo neuobičajeno.

Distribucija ova 53 biračka mesta koja odstupaju od proseka pokazuje snažno geografsko grupisanje u samo nekoliko opština Beograda, što ukazuje na potencijalnu koordinaciju migracije birača na opštinskom nivou. Značajna odstupanja su registrovana na biračkim mestima u deset od 17 beogradskih opština (Zvezdara, Voždovac, Novi Beograd, Palilula, Vračar, Savski Venac, Zemun, Rakovica, Grocka i Čukarica), dok su bila potpuno odsutna iz sedam, ali najviše su pogođene velike opštine Zvezdara i Voždovac, gde je pronađeno više od polovine pogođenih biračkih mesta.

Broj biračkih mesta u targetiranim opštinama	+ 2 SD od aritmetičke sredine	+ 1 SD od aritmetičke sredine	< +1 SD od aritmetičke sredine	< -1 SD od aritmetičke sredine	-1 SD od aritmetičke sredine
Zvezdara	15	26	25	23	0
Voždovac	14	19	29	27	0
Novi Beograd	7	10	28	92	3
Palilula	5	15	44	38	2

Vračar	3	4	17	39	0
Savski Venac	3	1	9	21	1
Zemun	2	7	47	50	0
Rakovica	2	1	11	49	9
Grocka	1	5	12	17	5
Čukarica	1	2	34	63	7
Surčin	0	6	5	15	1
Stari Grad	0	2	14	38	2
Obrenovac	0	1	2	37	15
Mladenovac	0	1	0	30	28
Lazarevac	0	0	3	28	33
Barajevo	0	0	1	16	11
Sopot	0	0	0	14	19

Povezanost migracije birača i izbornih rezultata

Istražujući zašto su ova biračka mesta mogla biti meta organizovane migracije birača, rezultati sa prethodnih izbora čini se da prilično dobro određuju obrazac, ukazujući na nameru poboljšanja izbornih rezultata u određenim grupama biračkih mesta. To može biti vođeno "kvotnim" sistemom koji određuju viši nivoi stranke i sprovode lokalni izvršioци. Naime, organizovane migracije birača su se događale više u opštinama i ka biračkim mestima gde je Srpska napredna stranka imala manje povoljne izborne rezultate 2022. godine. Zbog toga su pretežno urbane opštine bile više pogođene organizovanim migracijama birača nego one koje su bile više ruralne, kao što su Obrenovac, Mladenovac, Lazarevac, Barajevo i Sopot.

Biračka mesta po učestalosti retkih imena	Rejting SNS na izborima 2022
+2 SD od aritmetičke sredine	31.0
+1 SD od aritmetičke sredine	35.3
< +1 SD od aritmetičke sredine	37.3
< -1 SD od aritmetičke sredine	38.5
-1 SD od aritmetičke sredine	49.1

Upoređivanje indikacija organizovane migracije birača s rezultatima Srpske napredne stranke na biračkim mestima nudi još jedan dokaz o povezanosti između sredstava i motiva. Biračka mesta su kategorizovana u grupe na osnovu njihovih vrednosti standardne devijacije: 0-2 retkih imena, 3-10 retkih imena, 11-17 retkih imena, 18-25 retkih imena i 26 ili više retkih imena. ANOVA test, vrsta statističke analize, pronašla je značajne razlike između ovih grupa u broju glasova za Srpsku naprednu stranku 17. decembra. Biračka mesta sa više birača koji su mogli migrirati u Beograd nakon 2022. godine imala su tendenciju da imaju više glasova za SNS 2023. godine.

Osim toga, fokusirajući se na 53 biračka mesta sa najvećom verovatnoćom migracije birača, analiza je ukazala na značajno povećanje glasova za Srpsku naprednu stranku 2023. godine u poređenju sa 2022. godinom. Uzimajući u obzir ukupnu promenu broja birača, bilo je 920 više glasova za SNS na ovim mestima 2023. godine. S druge strane, na mestima sa malim ili nikakvim promenama u frekvenciji retkih imena, primetan je pad glasova za SNS (436 manje glasova, ili 81 manje kada se prilagodi promenama broja birača).

Analiza je dodatno proširena da uporedi rezultate Srpske napredne stranke na biračkim mestima s najvećom verovatnoćom migracije birača s njihovim rezultatima na sličnim susednim biračkim mestima. Drugu grupu biračkih mesta čine biračka mesta iz iste mesne zajednice sa sličnim brojem birača, ali bez velike verovatnoće migracije birača. U pojedinim slučajevima na Voždovcu ili Zvezdari razlika je bila i do 10 procentnih poena.

5. Eksterna validacija

Nekoliko političkih aktera koji su učestvovali u izbornom procesu u Srbiji eksplicitno su ili potvrdili ili opravdali praksu migracije birača, pružajući spoljašnju validaciju ovim tvrdnjama i opservacijama. Političari trenutno ili ranije povezani sa vladajućom strankom u Srbiji izrazili su sumnju ili optužili druge stranke za migriranje birača između opština u Srbiji. Takođe, nekoliko zvaničnika iz Bosne i Hercegovine javno je najavilo glasanje u Srbiji na dan izbora. Ova praksu kritikovale su opozicione stranke u Srbiji, što je navelo najviše srpske državne zvaničnike i zvaničnike Srpske napredne stranke da opravdaju migraciju birača na dan izbora. Konačno, međunarodni posmatrači, primarno OEBS/ODIHR, zabeležili su ovu praksu i istakli da dugogodišnje preporuke za sprovođenje potpune revizije biračkog spiska nisu implementirane.

Međuopštinska migracija birača

Pre i posle izbora, nekoliko političara trenutno ili ranije povezanih sa vladajućom strankom u Srbiji anticipiralo je organizovanu migraciju birača ili optužilo druge stranke za to. Milan Stamatović, predsednik opštine Čajetina i lider stranke "Zdrava Srbija", koja je u koaliciji sa Srpskom naprednom strankom, objasnio je 24. oktobra:

„SNS, s obzirom na svoj položaj, može premestiti značajan deo birača u Čajetinu i tako pobediti. Sasvim je legitimno da danas neki ljudi koje imate, možda sigurni birači iz Užica ili negde drugde, mogu biti premešteni u Čajetinu, i čak sa solidnom podrškom vaših građana, možete izgubiti sa nekim ljudima koji su došli odnekud”¹⁰

¹⁰ Stamatović o ulasku u Pokret za državu: Svestan sam da prebacivanjem sigurnih glasova mogu da izgubim u Čajetini <https://n1info.rs/vesti/stamatovic-o-ulasku-u-pokret-za-drzavu-svestan-sam-da-prebacivanjem-sigurnih-glasova-mogu-da-izgubim-u-cajetini/>

Zorana Mihajlović, bivša ministarka i potpredsednica Srpske napredne stranke, upozorila je 8. novembra:

„Desetine hiljada ljudi prebacuju svoje prebivalište na fiktivne adrese u Beogradu.”¹¹

Dragan Stevanović, potpredsednik Izvršnog odbora Srpske napredne stranke i koordinator za tri južna okruga Jablanica, Pčinja i Toplica, optužio je vladajuću Socijalističku partiju Srbije u opštini Surdulica za migraciju birača, objašnjavajući loše rezultate svoje stranke u ovoj opštini 18. decembra:

„Podsećam vas da su stotine ljudi dovezeni u Surdulicu, upisani u birački spisak da bi poboljšali rezultate SPS-a (Socijalistička partija Srbije)... Ono što se danas dešavalo na dan izbora u Surdulici ličilo je na sve osim na izborni proces...”¹²

Zvaničnici BiH koji glasaju u Srbiji

Nekoliko zvaničnika i političara iz Bosne i Hercegovine glasalo je u gradovima u Srbiji i delilo slike na društvenim mrežama. Nenad Nešić, ministar bezbednosti Bosne i Hercegovine, Milovan Bjelica, gradonačelnik opštine Sokolac u Bosni i Hercegovini i Jelena Trivić, predsednica Narodnog fronta, političke stranke u Bosni i Hercegovini, podelili su fotografije glasanja na izborima u Novom Sadu, i opštinama Vračar i Zemun u Beogradu. Sve troje zvaničnika i političara iz Bosne i Hercegovine citirali su slogane "Srbija ne sme da stane" u svojim porukama, što je naziv liste vladajuće stranke na izborima.¹³

Opravdanja srpskih zvaničnika

Nakon dana izbora, najviši državni zvaničnici i članovi Srpske napredne stranke preusmerili su pažnju na glasanje građana iz Bosne i Hercegovine u Srbiji i opravdali praksu. To su uradili Aleksandar Vučić, predsednik Srbije (17, 18, 20. decembar), premijerka Ana Brnabić (17, 19. decembar), ministar odbrane i predsednik Srpske napredne stranke Miloš Vučević (19. decembar), predsednik Skupštine Vladimir Orlić (20, 21. decembar), potpredsednik Glavnog odbora Srpske napredne stranke i poslanik Milenko Jovanov (17. decembar) i gradonačelnik Beograda i potpredsednik Glavnog odbora Srpske napredne stranke Aleksandar Šapić (21. decembar).

Najviši zvaničnici eksplicitno su opravdali praksu birača koji putuju u Srbiju da glasaju i organizacioni element migracije birača:

„Pa, nije krivično delo voziti nekoga ili ne. Danas smo imali, ne znam koliko automobila na raspolaganju za svakoga ko je trebao, bilo koja majka, baka, tetka... Pomogli smo svima da dođu do izbora. To je posao političke stranke koja učestvuje na izborima.” (Aleksandar Vučić, 17. decembar)¹⁴

¹¹Zorana Mihajlović najavila da Uvek za Srbiju neće učestvovati na izborima 17. decembra: Spremamo se za glasanje na proleće <https://www.danas.rs/vesti/politika/izbori-2023/zorana-mihajlovic-izbori-prolece/>

¹² SNS Surdulica zvanični profil, Instagram,

https://www.instagram.com/reel/C0-agXUKpBO/?utm_source=ig_web_copy_link&igshid=MzRIODBiNWFIZA%3D%3D

¹³ Nenad Nešić, zvanični profil na društvenim mrežama X i Facebook

https://x.com/Nesic_Nenad/status/1736385327491620894?s=20

<https://www.facebook.com/milovanbjelicasds/>

¹⁴Izjava Aleksandra Vučića na izbornu noć, 17. decembar 2023 <https://youtu.be/40QG0CvoHfQ>

„Šta je ovde neregularno/nelegalno - naši građani, registrovani u biračkom spisku (bez odstupanja od prethodnih izbora), dolaze organizovano i glasaju na mestima gde opozicija ima 80% kontrolora + 5.600 međunarodnih posmatrača.“ (Ana Brnabić, 17. decembar)¹⁵

„Imaju pravo da glasaju, govorim o građanima Kosova i Metohije bez sumnje, i oni koji imaju dvojno državljanstvo iz Republike Srpske imaju pravo da glasaju, i to dozvoljava zakon koji su doneli oni koji sada kritikuju.“ (Miloš Vučević, 19. decembar)¹⁶

„Srbi iz Republike Srpske i sa Kosova i Metohije, koji su došli da glasaju u SVOJOM ZEMLJI U SKLADU SA ZAKONOM.“ (Milenko Jovanov, 17. decembar)¹⁷

Reakcije međunarodnih posmatrača

Međunarodni posmatrači izbora, primarno OEBS/ODIHR, zabeležili su organizovanu migraciju birača i u proceni kampanje i na dan izbora. U periodu pre izbora, misija ODIHR-a je primetila „tvrdnje da brojni preminuli, uključujući i one koji žive u inostranstvu, ostaju u spisku, zajedno sa tvrdnjama o migraciji birača u vezi sa lokalnim izborima, što umanjuje poverenje u njegovu tačnost.“ Nakon dana izbora, ODIHR je zabeležio: „česte tvrdnje o organizovanju i autobusima birača za podršku vladajućoj stranci na lokalnim izborima“. U isto vreme, zabeležili su „slučajeve ozbiljnih neregularnosti, uključujući kupovinu glasova i punjenje biračkih kutija“. Takođe su napomenuli da dugogodišnja preporuka ODIHR-a i Venecijanske komisije za sprovođenje potpune revizije biračkog spiska nije implementirana.

6. Zaključak i preporuke

Na osnovu do sada prikupljenih dokaza, posmatračka misija Crte iznosi osnovanu sumnju da je na izborima 17. decembra došlo do organizovanih migracija birača u obimu koji je bitno uticao na ishod inače veoma tesnih izbora za Skupštinu Beograda. Na osnovu ukupnih nalaza izborne kampanje i dana izbora, zaključili smo da su drastične zloupotrebe prava birača, zakona i institucija eskalirale na dan izbora. Izrazili smo i veliku zabrinutost u odnosu na kvalitet parlamentarnih izbora, odnosno njihovo udaljavanje od standarda za slobodne i poštene izbore. Međutim, s obzirom na obim i raznolikost izbornih zloupotreba u Beogradu, koje su uključivale organizovane migracije birača, stojimo na stanovištu da rezultati izbora u Beogradu ne odražavaju slobodno izraženu volju birača koji žive u Beogradu.

Razlog za objavljivanje ovog preliminarog izveštaja o organizovanim migracijama birača ogleda se u zahtevu institucija da javnosti pruže objektivne i sistematske informacije o ovom pitanju. Naši zaključci o organizovanim migracijama birača su samo jedan od nekoliko elemenata koji čine našu ukupnu procenu izbora za Narodnu skupštinu i Skupštinu Beograda 2023. godine. Naš konačni izveštaj o izborima će uključivati širu i detaljniju analizu ovih elemenata.

Kao organizacija civilnog društva, Crta nema istražna ovlašćenja i ne može prikupljati dokaze koji su u nadležnosti vlasti. Stoga, cilj nam je da skrenemo pažnju javnosti na ovu pojavu i motivišemo zainteresovane strane da se posvete rešavanju problema pre sledećih izbora. Sa

¹⁵Ana Brnabić, zvanični profil na društvenim mrežama X i Facebook <https://twitter.com/anabrnic/status/1736397465283142098>

¹⁶Vučević se izvinio građanima Republike Srpske zbog uvreda autošovinista: Uvek ste dobrodošli!

<https://informer.rs/izbori-2023/vesti/857828/milos-vucevic-sns-izbori-republika-srpska>

¹⁷Milenko Jovanov, zvanični profil na društvenoj mreži X <https://twitter.com/MilenkoJovanov/status/1736422206437994953>

svakim novim izbornim ciklusom u kojem se krivična dela i prekršaji ne kažnjavaju, kvalitet narednih izbora još više opada. Taj začarani krug se mora prekinuti.

Kao posmatračka misija, Crta je posmatrala izbore za Narodnu skupštinu i gradske izbore u Beogradu. Međutim, zaključci Crte o izbornim neregularnostima i organizovanim migracijama birača mogu se očekivati na svim lokalnim izborima. S redovnim lokalnim izborima zakazanim za manje od šest meseci, malo je vremena da se reše svi problemi.

Strahujemo da će lokalni izbori u Srbiji prestati da budu smisleni pokazatelji demokratske prakse, što će produbiti institucionalnu krizu zemlje. Iz primera zemalja u regionu, od Budimpešte do Sarajeva, Podgorice i Istanbula, znamo da izbori u najvećim gradovima imaju značajnu političku težinu i mogu postati ključne prekretnice u političkom razvoju zemlje. Onemogućavanje ovih procesa kroz nelojalne prakse samo će izazvati nove krize.

Preporuke

Kratkoročne

Da bi se obezbedila veća transparentnost biračkog spiska, Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave treba da ga učini potpuno javnim. Kompromis se može napraviti kako bi se zaštitili lični podaci birača tako što će se objaviti broj birača po domaćinstvu ili inicijali svakog člana domaćinstva.

Da bi se sprečilo ponavljanje ovog fenomena, Tužilaštvo bi trebalo objektivno da istraži optužbe za krivična dela tokom izbora. To bi trebalo da uključuje dela vezana za zloupotrebu službenih funkcija, nemaran rad i netačnu pripremu biračkog spiska. Takođe bi trebalo istražiti zabeležene slučajeve pritiska na birače i sumnje u zloupotrebu podataka građana i informisati javnost o postupcima.

Srednjoročne

Da bi se utvrdila adekvatnost biračkog spiska, Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave treba da nastavi s nezavisnom revizijom, u skladu s preporukama misije ODIHR-a i međunarodnim standardima.

Narodna skupština treba da izmeni Zakon o lokalnim izborima kako bi se obeshrebile organizovane migracija birača. To bi se moglo učiniti ograničavanjem prava na glasanje na lokalnim izborima prebivalištem od najmanje 6 meseci, ali ne duže od toga, u skladu s međunarodnim standardima.